

20.05.2020

HÜSN Ü AŞK'TA TASAVVUFİ SEMBOLLER

YA DA

AŞK'IN MÜCÂHEDESİ

Mücâhede kelimesi “güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden geleni yapmak” anlamına gelen Arapça cehd kelime kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kelime insanın hem cebhede düşmanla mücadele etmesi hem de kulun nefsinin kütü arzularını kırması ve şeytanla mücadele etmesi anlamına gelir (Uludağ, 2006). İnsanın her şeyden evvel manevi âlemde kendi nefsi ile mücadele etmesi (cihad-ı ekber) gerektiğini vurgulayan mutasavvıflar bunu şu ayete dayandırır, “*Allah uğrunda hakkıyla mücâhede ediniz*” (Hac, 78). İnsanın dünya imtihanında sürekli bir mücâhede halinde olması gerektiği ve Allah’ın rızası için bu mücâhede ruhunun seyr ü sülûk eden sâlikte bulunması gerektiği belirtilmiştir.

Hüsn ü Aşk¹ mesnevisinin temel kahramanı olan Aşk’ta tam olarak bir mücâhede sırrını görmekteyiz. Aşk, mücâhede kavramı altında kabile üyeleri, dev, cadı, ümitsizlik, Huşrübâ ve hastalıkla mücâhede bulunmasıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki mücâhede hem bâtinî hem de afâkî süreçleri ihtiva eder. Yani imtihan sürecinde Aşk’ın özelinde bazen dışarıdan gelen etkenler(dev, cadı vs.) olduğu gibi bazen de enfûsi yani içsel etkenlerde(ümitsizlik, korku vs.) olabilmektedir.

Hüsn mesnevideki kadın karakterdir ve hem Aşk’ın maşuku hem de Aşk’a aşık olan kişidir. Onun mesnevideki konumunu ilk başlarda Aşk’a karşı duyduğu aşkta görebiliriz. Yani burada bir kadın karakter erkek karaktere âşık olmuştur ki bu hiçte yabancı olduğumuz bir durum değildir. Nitekim Hz. Yusuf ve Züleyha kıssasında âşık olan taraf Züleyha’dır:

Ber-hükm-i kazâ-yı nâ-muvâfık

Hüsn oldu cemâl-i Aşka âşık

Bin cân ile Hüsn-i âlem-ârâ

Çün oldu o Yûsufa Züleyhâ

B.375-376/s.102

Hüsn’ün yardımcısı ve dadısı İsmet’tir ve hep onun yanında olmuş; başlarda Aşk’a karşı duyduğu ve platonik zannettiği zamanlarda ona yardımcı olmuş ve onun cesaretlendirerek Aşk’a bir mektup yazmasını söylemişti.

Hüsn ve Aşk birbirlerinden haberdar olduktan ve Nüzhetgâh-ı Mana’da gezinmelerine ve mutlu vakitler geçirirken araya Hayret adında bir kişi girer ve onların arasına girer. Hayret karakteri bir de eserin en sonunda ortaya bu defa çok olumlu ve müjdecî bir karakterdir.

Mesnevideki bir başka karakter Molla-yı Cünun’dur. Bu kişi Hüsn ve Aşk’ın hocalarıdır ve onlara yol gösterir. Çılgınlık Mollası çılgındır, ama olgun bir şeyhtir ve tedbir sahiplerine yol gösteren akıllı bir müftüdür. Olmayacak şeylerin peşinde koşan Molla Cünun, cehalet gecesini sabaha döndürmüştü; yasaklanmış şeyleri hep mübah hâle getirmiştir(Bingöl, 2013). Bu karakter eserin en sonunda yine ortaya çıkar.

¹ Makalemizde Prof.Dr. Muhammet Nur Doğan’ın çevirisinden faydalanılmıştır. *Hüsn ü Aşk (Metin, Düz Yazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, haz. Prof.Dr. Muhammet Nur Doğan, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2017.

a. Aşk'ın Hüsn'e Talip Olması ve Kabile Üyeleri ile Mücâhedesı

Hüsn ü Aşk mesnevisinde Aşk, olay örgüsü içerisinde Hüsn'e âşık olan delikanlı genci temsil eder. Tıpkı Leyla ve Mecnun mesnevisinde olduğu gibi Hüsn ve Aşk Muhabbetogulları kabilesindendir.² Tasavvufi sembolik anlamında Aşk, maşukuna ulaşmak için türlü imtihan çekmesi gereken, seyr ü sülûk yapan sâlike benzetilir. Fakat onun bu aşkı ve Hüsn'e kavuşması asla kolay olmayacaktır. Tasavvuf ıstılahında sâlikin seyr ü sülûkündaki imtihanlar ve müşkilleri misalleştirilerek kendini Aşk'ın Hüsn'e olan vuslat gösterir. Bu ise Hüsn'ün kabilesi tarafından şöyle dile getirilir:

Hic sözle olur mı vasl-ı dildâr

Lûtf et bu kelâmı etme tekrar

B.1235/s.288

Bî-mihnet ü gam vusûl-i dildâr

Âyâ kime oldu bu sezâ-vâr

B.1237/s.288

Kabile üyeleri Aşk'ın Hüsn'e kavuşabilmesi için "Kalp Diyarı"na gidip oradaki kimyayı elde etmesini isterler³. Aşk'ta bu koşulu yerine getirmeyi kabul eder. Böylelikle mesnevinin gerçek manada tasavvufi yönü ortaya çıkar ki bu da salikin Allah aşkı uğruna sülûkuna başlamasıdır.

Mesnevide sülûkun başlaması ile birlikte Aşk için zorlu bir süreç olan mücâhede işinde başladığını görürüz. Onun zorlu bir yolculuğa çıkması ve bu yolda nefsinin kötü isteklerinden kurtularak hakiki kulluğu elde etmesi bu zorlu mücâhede gerektiriyordu.

b. Aşk'ın Kuyuya Düşüşü ve Dev ile Mücâhedesı

Buradaki kuyu teriminden maksat yine onun mücâhedesinde bir aşamadır. Bu aşama kuyu metaforu ile Hz. Yusuf arasında bir benzerlik ilişkisi kurulur;

Düşdüğüne eyleme teessüf

Mi'râcını çehde buldı Yûsuf

B.1267/s.294

Kuyuya düşen Aşk en dibe kadar gider ve burada bir devin yattığını görür. Bu öyle bir devdir ki son derece çirkin, fil leşi gibi pis kokuludur. Aşk ve Gayret'in ayaklarına zincir bağlar ve sarhoş devin önüne getirirler. Dev onun Hüsn için bu mücâhede katlandığını anlar ve onu tıpkı Hüsn'ün kabilesi gibi alaya alarak ümitsizliğe düşürmeye çalışır.⁴ Hüsn ise devin bu aşağılayıcı sözlerine karşı tam bir mücâhede duruşu sergiler ve ona şu sözlerle karşılık verir:

² Muhabbetogulları kabilesi, Leyla ve Mecnun mesnevisinde de geçen bir kabiledir ve iki mesnevi arasındaki ortak sembolik kabiledir:

Anlar ki kelâma cân verirler

Mecnûn o kabiledendi derler

B.251 s.74

³ Aşk'a, çok çetin bir diyar olan Kalp Diyarı'nda, gam harabesi, bin başlı ejderha, cadı, peri, aslan, kaplan gibi birçok mücadele etmesi gereken unsurlar olduğu bildirilir ve ona şöyle söylenir;

Kıl anda ki kimyâyı hâsıl

Gel bunda ol işte Hüsne vâsıl

B.1253, s.292

⁴ Aşk'a Hüsn'e kavuşamayacağını, ona çok uzak olduğunu ve Ankâ ve Hümâ adındaki efsanevi kuşlara erişemediği gibi kendisinin de kimyaya erişemeyeceğini şöyle belirtir:

Sen kanda ol âfitâb kanda

Deryâ kanda serâp kanda

Gam meş'alidir bu sönmek olmaz

Cân vermek olur da dönmek olmaz

B.1294/s.298

Dev, Aşk ve Gayret'i biraz daha etlenip yağlansınlar diye hapse atar ve sonra imdatlarına Sühan yetişir. Onlara bu kuyudan çıkmalarının zor olduğunu fakat gayret edip oradaki üzerinde ismiazam duası yazılı ipi bulurlarsa oradan kurtulabileceklerini söyler. Sonunda da Aşk ve Gayret ipi bulur ve o kuyudan kurtulurlar.

c. Aşk'ın Çarmıha Gerilişi ve Câdı ile Mücâhedesı

Buradan sonra onları son derece soğuk kış mevsimi ve gece karanlıkları beklemektedir. Buradaki olağanüstü korkutucu kış tehlikesi, Aşk'ı dehşete düşürdü ve yolunu kaybetmesine neden oldu. Şaşkın bir haletle bürünen Aşk yolda korkunç görünümlü bir cadıya rastlar ve cadı ona türlü oyunlar ve sihirler yaparak kendine çekmeye çalışır. Aşk, cadının tekliflerine karşı koymak ve onun türlü kendinin beğendirme ve sözlerine kayıtsız kalır. Cadıda ona bir sihir yapar ve onu kararından dönmesi ve kendisine teslim olması için çarmıha gerer. Aşk ise içine düştüğü bu müşkül hale karşı yine bir mücâhede yolunu aramaya başlar. Nice haftalar bu çarmıhta acı çekerek yardım bekleyen Aşk, aklı başına gelerek Allah'a şu sözlerle tazarruda bulunur:

Ey hâlik-i ins ü cân rahmet

Yok bende tûvân amân rahmet et

Takdir yok ise vasl-ı yâra

Al cânımı ver ol şive-kâra

B.1435-1436 s.330

Aşk bu sözlerle söylenmekte ve cadının vesvesesine değil Hüsn'ün himmetine bel bağlamışken huzura Sühan yetiştir ve yine Sühan'ın tesiri ile sevinmeye ve ümitlenmeye başlar. Sühan'ın ona karşı türlü öğütler vermesi ve basiret sahibi olması noktasındaki öğütleri ile Aşk, cadıyı bambaşka bir surette görür. Bu suret öyle iğrençtir ki tıpkı bir it lâşesidir. Sühan, Hüsn'den Aşk'a, cadının elinden kurtulması için kılıç⁵ ve at⁶ hediyesini getirir ve bu kılıç ve at Aşk'ın kurtulmasına vesile olur.

d. Aşk'ın Ateş Denizi'ne Düşmesi ve Ümitsizlikle Mücâhedesı

Aşk ve cadının elinden kurtulunca kendisini bir başka çetin imtihanın daha beklediğini görür. Bu imtihan daha önce eşine rastlanmamış bir ateş denizi ki bu deniz Nemrut ateşi gibi simsiyah, cehennem ateşi

B.1280/s.296

Kim vardı diyârı kîmyâya

Ankâya eriştdi ya hümâyâ

B.1283/s.296

⁵ Bu kılıç öyle türlü hikmetlerle doludur ki Aşk'ın cadıya karşı mücâhedesinde yardımcıdır:

Her nesne ki sedd ola bu râha

Kıl anı havâle tiğ-i âha

B.1479/s.342

Bu kılıcı tasavvufi sembol olarak değerlendirdiğimizde kılıç, Aşk için tam manası ile Allah'a karşı yalvarıp ona karşı ettiği dualar ve yalnız ondan yardım isteyip ona sığınmasıdır.

⁶ Hüsn'ün gönderdiği bu at Aşk'ın kurtulmasına ve onun selâmete çıkmasına vesiledir:

Bindikde cenâb-ı Aşk o esbe

Azm eyledi râhına dü-esbe

B.1513/s.348

gibi yakıcı idi. Aşk tam da burada çaresizlik içinde çırpınırken Yaratıcı ile bir murâkabe⁷ yaptığını ve bunca olup bitenin nedenini sorguladığını görürüz. Fakat yine Aşk, kendine yakışanı yapar ve Rabbine sığınarak ondan tazarruda bulunur.

Hüsn'ün Aşk'a göndermiş olduğu Aşkâr⁸, Aşk'ın ateş denizindeki mücâhedesinde ona büyük yardımları olmuştur. Aşk, Gayret ve Aşkâr o amansız ateş denizinde geçtiler ve kurtuldular.

e. Aşk'ın Yolunun Çin Diyarına Çıkması ve Hüsrûbâ ile Mücâhedesi

Aşk'ın ateş denizindeki mücâhedesinin bitmesi onun için başka bir mücâhedenin başladığını gösteriyordu. Bu mücâhede yolu, Çin ülkesine⁹ ve oradaki güzeller güzeli prenses Hüsrûbâ'ya çıkmıştı. Eserin bu bölümünde Aşk'ta bir mağrurluk havası görürüz. Nitekim Sühan ona yeşil bir papağan suretinde gelir ve dikkatli olması gerektiğini ve Hüsrûbâ'ya aşık olacağını ifade eder fakat Aşk, Sühan'a şu sözlerle karşı gelir:

Hüsn adın anıp dedi ki heyhât

Ağyâra mahabbet edem isbât

B.1625/s.376

Aşk'ın bu durumu tıpkı insanın kulluk yolunda ve bir sâlikin seyr ü sülûkunda kendi ameline ve kulluğuna güvenmesi gibidir. Dünya devamlı bir imtihan yeridir ve kul devamlı teyakkuz halinde olmalı, kalbini her an çecek ve nefsinin kötü yola düşürecek amillerin her an var olduğunu unutmamalıdır. Aşk böyle beylik sözler ederek aslında mücâhedesinde Allah'a değil de kendi ameline ve düşüncelerine güveniyor görüntüsü vermektedir.

Hüsrûbâ, Aşk için son derece şatafatlı bir şarap meclisi hazırlamış ve onu işret meclisine davet etmiştir. Aşk ise bu eğlenceden ve Hüsrûbâ'nın güzeliğine kayıtsız kalmamış ve işret meclisine dâhil olmuştur. Aşk'ın Hüsrûbâ'ya bu denli aldanması aslında onun Hüsn'e çok benzemesi hatta Aşk'ın onu Hüsn zannetmesidir:

Bir hûr-nigâh-ı rûh-manzar

Aynıyla cenâb-ı Hüsne benzer

B.1631/s.374

⁷ Mesnevîde bu kısım Hasb-i Hâl başlığı altında verilmiştir. Burada aslında Aşk, Allah'a karşı aczini ifade etmekte, her şeyin yüce yaratıcının varlığı ve birliği ile kaim olduğunu ve her şeyden evvel yaratılan tüm mahlûkatın ona her an muhtaç olduğu ifade edilmiştir:

El-ân ademdeyiz adîmiz

Hâhiş-ger-i ni'met-i amîmiz

B.1580/s.362

⁸ Aşkâr, İran mitolojik anlatılarından geçen son derece olağanüstü yeteneklerle donatılmış ve bembeyaz renkte efsânevî bir attır. Klasik Türk edebiyatında başta Nef'î olmak üzere fazlasıyla kullanılmış bir sembol ve hükümdarların atlarına yakıştırdıkları bir mazmundur.

⁹ Aşk'ın burada gördükleri harikulade güzel vaziyet ona eski günleri, tıpkı Hüsn ile nüzhetgâh-ı Ma'nâ'da geçirdiği günleri söylediği tardiye kıtası ile hatırlar:

Cânân ile ayş u nûş ederdim

Girdâb gibi hurûş ederdim

Bezm-i mey-i şû'le-pûş ederdim

Bülbüllerini hâmûş ederdim

Gâlip gibi kâm-kâr idim ben

Tardiye 4/K.VI/s.372

Âyâ ki Hüsün müdür bu meh-veş

Kim sinemi kıldı genc-i âteş

B.1641/s.376

Çün Aşk o şûhı Hüsni sandı

Sîmâsına aldanıp inandı

B.1683/s.386

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki Aşk'ın gerçek manada Hüsni'e olan samimi teveccühü ona benzeyen başka/gayra olan meyline bir halel getirmemiştir. Çünkü burada her beşerde gözlenebilen bir gerçek dile getirilmiş ve insanın, yukarıda da ifade edildiği üzere, kendine aşırı güvenmesi ve vecd halinin coşkunluğu ile uyanık halden gaflete düşmesine şahit olmaktayız. Nitekim burada Hüsni'e çok benzeyen Hüsrübâ Aşk için bir gaflet haline gelmiş ve sonunda Aşk'ta görmüştür ki aradığı mutlak güzele ulaşmak bu kadar kolay değildir.

Kendinden geçmiş Aşk'a yine Sühan gelir. Bu kez sülün suretinde gelen Sühan Aşk'a "*Hüsrübâ'nın aslında Çin padişahını kızı olduğunu ve kendisini Zatüssüver adlı kaleye götüreceğini*", söyler. Fakat olan olmuş Sühan'ın dediği çıkmıştır. Hüsrübâ, önce bir şekilde Aşk'ın elinden kılıcı alır¹⁰ ve Gayret'i de alarak Zatüssüver kalesine götürür ve onları oraya hapseder. Bu kalede eşsiz güzellikte tasvirlerle ve türlü tılsımlarla mücehhezdi. Bu kalede Aşk yine türlü sıkıntılar yaşadı ve o zamana kadar çektiği tüm sıkıntıların ve imtihanların benzerlerini çekmeye başladı. Aşk ise çaresiz bir şekilde Rabbine yönelir:

Gel kılma mecazıma mücâzât

Kim bu söz içindir istiârât

B.1744/s.398

Maksûdumı cümle hâsıl eyle

*Maksûd-ı kâdime*¹¹ vâsıl eyle

B.1748/s.400

Aşk'ın bu tazarrusunda sonra Sühan bu defa bülbül suretinde gelir ve Aşk'a, "*kalede bir hazine olduğunu, kaleyi ateşe vererek o kurtuluşuna vesile olacak hazineyi bulması gerektiğini*", söyler. Aşk, Sühan'ın sözünü dinler ve kaleyi ateşe verir ve böylelikle hem kale hem de Çin padişahını kızı Hüsrübâ yanar. Aşk'ın buradaki Mücâhedesi bir teslimiyet ifadesidir. Çünkü Sühan'a itimâmı onu bu dertten kurtarmıştır. Tıpkı tasavvuf istilâhında mürşidin –ki mürşid bu sülûku daha öncesinden geçtiği için tecrübelidir- sözünü ikiletmeyen mürid gibi.

f. Aşk'ın Perişan Hali ve Hastalıkla Mücâhedesi

Aşk hem imtihanının ağırlığından hem de Hüsni'e karşı hasret çekmesinden hasta ve perişan bir hale düştü. Hüsni'e karşı aşırı merakı, ümitsizliği ve ona karşı özlemi zayıf düşmesine ve hatta ölecek hale gelmesine sebep oldu:

Sîmâsı görünse etsen im'ân

Cem' olmuş idi ademle imkân

B.1843/s.416

¹⁰ Hüsni'nin Aşk'a hediyesi olan bu kılıç bir anda yok olur ki mesnevideki sembolik değeri, Aşk'ın nefesine karşı mücadelesini temsil eder. Nitekim ne zaman ki Aşk, Hüsrübâ'ya aldandır kılıç metaforu bir anda yok olur.

¹¹ *Maksûd-ı kadîm* kelimesi ulaşılacak en son hedef yani nihâi arzu olarak düşünüldüğünde bunun tasavvuf istilâhında fenâfillah olduğunu anlamak mümkündür. Nitekim Muhammet Nurdoğan hocamızda beyit için böyle bir dipnot düşmüştür.

Hatta Aşk bazen bu derdi çekmektense ölmeyi arzu eder:

Nâ-bûd cihandan ilticâsı

Yok mevtden özge bir recâsı

B.1853/s.418

Aşk bu dertlerle kendinden geçmiş, ümitsiz ve çaresiz bir haldeyken¹² çok uğurlu ve huzurlu bir sabaha uyanır ve bu sabahın muştucusu olarak imdadına Sühan yetişir. Sühan Aşk'a tabip suretinde gelir ve Kalp ülkesinin padişahı Hüsn'den ona haber getirir. Hüsn, Aşk'ın bu hasta halinden haberdar olmuş Sühan'ı aracılı olarak onu huzuruna çağırıştır.

g. Aşk'ın Hayreti ve Mücâhede Sırrının Anlaşılması

Sühan ile Aşk Kalp ülkesine vardıklarında Aşk gördüğü harikuladeliçler karşısında şaşkına döndü ve kendinden geçer ve adeta nutku tutulur:

Aşk oldu bu şehri gördi medhûş

Mahv oldu ne nâtık u ne hâmûş

B.1935/s.440

Aşk'ın bu denli kendinden geçip güzelliğın ve ihtişamın içinde bulunması aslında Hüsn'e olan muhabbetinin suretlerini temaşa etmesindendir. Nitekim onun bu derece hayreti geldiğı hayret mertebesinin de ifadesidir.

Aşk hayretler içinden Hüsn'ün köşküne doğru ilerlerken onları “sefid-hil'ât” olarak tasvir edilen beyaz elbiseli hizmetçiler karşıladı. Onları bir tahta bindirip Hüsn'ün köşküne doğru götürdüler. Sonunda Aşk için sır perdeleri tek tek açılmaya başlamıştır. Orada gördükleri onu şaşkına çevirir. Orada Sühan, Hayret, İsmet, Mollâ-yı Cünûn kendisini karşılar ve Sühan bütün sırları bir bir sıralar ve en sonunda da vahdet sırrını açıklar. Aslında Aşk, Hüsn'dür; Hüsn de Aşk'tır. Aslında bütün macera Aşk'ın kendisi ile Hüsn'ü ayrı zannetmesinden ibarettir:

Kim Aşk Hüsündür ayn-ı Hüsn Aşk

Sen râh-ı galatda eyledin meşk

B.1999/s.450

Birlikte bu kıl ü kâl yokdur

Ol farzda hiç muhâl yokdur

B.2000/s.452

Hüsn ü Aşk mesnevisi hem geleneksel mesnevi geleneğın son ve büyük mesnevisi olması hem muhtevasındaki derin anlamlar ve Şeyh Galip'in sanatının zirvesi olan Sebk-i Hindî anlayışının derin örnekleri ile klasik Türk edebiyatının en güzel eserlerindendir. Bu mesnevi barındırdığı derin anlam ve sembolik zenginliklerle bizlere kendini her devirde sevdirmektedir. Biz burada yalnız Aşk karakterinden yola çıkarak onun mesnevide konumlandırıldığı mücâhede kavramından bahsetmeye çalıştık ama bu eser daha nice anlam katmanları ile okuyucusunu ve araştırmacısını beklemektedir.

¹² Burada şunu ifade etmek gerekir ki Aşk her seferinden bir imtihandan kurtulup sevinirken yeni bir imtihanın içine düşüyor. Bu ise tıpkı tasavvufta ya da genel manada insanda bulunan *kabz* ve *bast* hallerine tevafuk etmektedir. Bu da Aşk'ın hüzn ile mutluluk arasında sürekli bir gidiş gelişte olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Bingöl, U. (2013). Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Şahısların Dünyası. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi/TEKE*, 206-229.

Nurdoğan, M. (2017). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Uludağ, S. (2006). Mücâhede. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 440-441). içinde İstanbul.